

Політико-правова база декомунізації історичної пам'яті України

Постановка проблеми. Процес декомунізації узаконений ухваленим 9 квітня 2015 року Верховною Радою України пакетом законів. 15 травня 2015 року закони підписав Президент України Петро Порошенко. Закони були опубліковані 20 травня 2015 року та набули чинності з 21 травня. 16 грудня 2015 року Окружний адміністративний суд Києва за позовом Міністерства юстиції України до Комуністичної партії України про заборону її діяльності та за участю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини заборонив діяльність Комуністичної партії України.

Мета. Дослідити політико-правову базу декомунізації історичної пам'яті України; зобразити всю сутність декомунізації.

Виклад матеріалу. Процес декомунізації в суспільному житті України розпочався з декомунізації освіти та виховання. З навчальних програм навчальних закладів були виведені дисципліни, присвячені вивченню основ комуністичної ідеології, історії Комуністичної партії тощо. На підприємствах та у військових частинах були ліквідовані так звані «Ленінські кімнати», прибрані бюсти Леніна та інших комуністичних партійних діячів. Одним з перших пам'ятників комуністичному режиму, знесених в Україні, був монумент Великій Жовтневій соціалістичній революції в Києві. Знесення відбулось відповідно до рішення Київради у вересні 1991 року.

12 червня 2009 року наказом Президента України Віктора Ющенка в Україні розпочато загальний демонтаж пам'ятників і пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення голодоморів і політичних репресій в країні у радянські часи. Однак, з очоленням держави 25 лютого 2010 року Віктором Януковичем та поступовим заміщенням посадових осіб органів влади представниками «Партії регіонів» та «Комуністичної партії», реалізація наказу Президента України від 12 червня 2009 року фактично зупинилася та розпочалася активна популяризація ідеології «Русского мира». Поступово відверті шовіністичні дії близького оточення В. Януковича спричинили наростання в суспільстві гострого обурення, яке наприкінці 2013 року досягнуло піку та переросло в масовий стихійний антикомуністичний рух за очищення України від символів тоталітарного минулого — лєнінопад.

Під час Революції гідності 8 грудня 2013 року в Києві був повалений пам'ятник Володимиру Леніну. Це викликало ланцюгову реакцію — почався «Лєнінопад», в ході якого масово знищувалися пам'ятники радянським державним діячам та радянська символіка. За перший рік пам'ятники Леніну були демонтовані в усіх підконтрольних Україні обласних центрах, окрім Запоріжжя.

Станом на грудень 2014 року з початку року в Україні повалили 504 пам'ятники Леніну. За підрахунками Українського інституту національної пам'яті, в Україні залишається ще понад 1700 реліктів комунізму. Найбільша кількість вцілілих пам'ятників Леніну станом на початок березня 2015 року нараховується в Донецькій (123), Луганській (110), Харківській (87) та Запорізькій областях (84 пам'ятників). За кількістю збережених менш значущих і менш відомих пам'ятників Леніну лідерство зберігають міста Харків (28), Донецьк (17), Севастополь і Київ (по 16).

У січні 2015 року дані громадські ініціативи були схвалені Міністерством культури України та розпочато організований демонтаж пам'ятників, пов'язаних із комуністичними діячами по всій Україні.

Станом на жовтень 2017 року прогрес декомунізації оцінюється в ~95 %.

Голова Українського інституту національної пам'яті, історик Володимир В'ятрович вважає, що відсутність політики декомунізації в Україні після проголошення незалежності була однією з причин, які призвели до неорадянського реваншу режиму Януковича. Носії радянських цінностей нині є головним кадровим резервом терористичних загонів у так

званих ДНР та ЛНР. Тому питання декомунізації для України сьогодні стосується вже не лише гуманітарної політики, але й політики безпеки.

Російський правозахисник і дисидент, журналіст і громадський діяч Олександр Подрабінек у своїй статті «Віват, Україна!» висловився на підтримку законів про декомунізацію: «... правозащитники опасаются, что запрет коммунистической и нацистской пропаганды может ограничить свободу слова. Справедливые опасения. Более того, можно твердо сказать, что это и есть ограничение свободы слова. В стабильном демократическом государстве это недопустимо. Проблема, однако, в том, что Украина не есть стабильное демократическое государство. Чтобы стать таковым, ей надо пройти трудный путь, сопряженный с опасностью реставрации тоталитаризма. Она находится сейчас и будет находиться еще некоторое время в чрезвычайной ситуации, которая сродни военному положению. Ей надо минимизировать риски реставрации, чтобы не получилось так же, как в России».

Чотири проекти декомунізаційних законів були схвалені (для подання у ВР України) на засіданні Кабінету Міністрів України 31 березня 2015 року:

- «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (закон № 314-VIII);
- «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» (закон № 315-VIII);
- «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (закон № 316-VIII);
- «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII).

9 квітня Верховна Рада України прийняла рішення ухвалити всі 4 закони за основу та в цілому. Презентував закони голова Українського інституту національної пам'яті, історик Володимир В'ятрович. Голова Верховної Ради Володимир Гройсман підписав їх лише через 20 днів після прийняття — 30 квітня 2014 року. 15 травня 2015 року закони підписав президент Петро Порошенко. При цьому він відзначив, що найближчим часом до Верховної Ради буде подано проект закону, спрямований на удосконалення норми щодо відповідальності за порушення Закону про статус борців за незалежність України у ХХ столітті. Декомунізаційні закони були опубліковані 20 травня в газеті Верховної Ради «Голос України», і, відповідно, набули чинності з 21 травня 2015 року. Конституційність Закону «Про засудження...» оскаржується в Конституційному суді групою депутатів від Опозиційного блоку станом на травень 2017 року.

Дія закону призведе до перейменування великої кількості населених пунктів і вулиць в Україні. Зокрема, 2 обласних центри[24] — Дніпропетровськ і Кіровоград доведеться перейменовувати. У Дніпропетровську, який названий на честь одного з організаторів Голодомору в Україні, Григорія Петровського, пройшло обговорення нової назви. 19 травня 2016 року Верховна Рада України перейменувала Дніпропетровськ на Дніпро, натомість Кіровоград — на Кропивницький. З перейменуванням назв областей можуть бути складнощі, оскільки для цього треба змінити конституцію, де ці області прописані. Український інститут національної пам'яті після набрання законами чинності запросив до співпраці волонтерів-краєзнавців для підготовчої роботи з реалізації закону № 317-VIII. Пов'язано це з тим, що інститут почав формувати інформаційну базу найменувань топоніміки населених пунктів, що містять символіку комуністичного режиму, їх історичних назв і пропозицій щодо перейменування.

Згідно з Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який був прийнятий Верховною Радою України 9 квітня 2015 року, зміні назв підлягають топоніми (географічні назви та назви вулиць і підприємств населених пунктів України), що мають комуністичне походження.

Тим же законом визначений термін «комуністична партія» (стаття 1, частина 1, пункт 1), «пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» (ст. 1, ч. 1, п. 2), «радянські органи державної безпеки» (ст. 1, ч. 1, п. 3), «символіка комуністичного тоталітарного режиму» (ст. 1, ч. 1, п. 4), до останньої належать зображення, гімни, пам'ятники, гасла, цитати тощо, «символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму» (ст. 1, ч. 1, п. 5).

Правова вимога перейменування топонімів з комуністичним походженням міститься у ст. 7, ч. 6 того ж закону.

До суб'єктів перейменування можна віднести :

- В рамках України, обласних та районних рад: області, райони, населені пункти (міста, селища міського типу, селища сільського типу, села), відповідні Ради (обласні, районні, міські, селищні, сільські);
- В рамках населених пунктів: райони в містах, вулиці, бульвари, проспекти, провулки, узвози, проїзди, площі, майдани, набережні, сквери, мости, інші об'єкти топоніміки (шляхи, квартали, мікрорайони, житлові масиви тощо), а також назви підприємств, установ, організацій.

Реакція в Україні на декомунізацію мала специфічний характер . За день до розгляду декомунізаційних законів у Верховній Раді голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович закликав парламентарів до їх ухвалення такими словами: «...Непокаране зло зростає. Засудити злочини – це не питання помсти, це питання справедливості. Тому європейські країни, які пережили тоталітаризм, прийняли закони, якими ствердили: новопостала держава зобов'язується ніколи не повторити тоталітарні практики...» . У ніч на 11 квітня в Харкові невідомі знесли три пам'ятники радянського часу: Якову Свердлову, Серго Орджонікідзе та Миколі Рудневу, при цьому пошкодили огороження університету, на території якого стояв один з них. Усі вони стояли у різних районах міста. За фактом хуліганства міліція порушила кримінальне провадження. Після підписання законів Президентом Перший заступник Голови Верховної Ради України Андрій Парубій назвав їх «віховими законами для нашого державного становлення, для самоусвідомлення українців, як вільної, сучасної, спрямованої в майбутнє єдиної нації». Також він зауважив, що «зло повинно бути названим і засудженим, а Герої повинні бути визнані і вшановані». Декомунізацію в Україні привітала низка громадських організацій, зокрема НТШ. Також слід вказати і реакцію інших країн щодо декомунізації. Міністерство закордонних справ Росії висловило стурбованість у зв'язку з прийняттям в Україні закону про заборону пропаганди комуністичного та нацистського режимів. Про це повідомили в прес-службі російського МЗС. Українська Вільна Академія Наук (УВАН) у Канаді підтримала ухвалення чотирьох декомунізаційних законів.

Висновок. Як закони про декомунізацію будуть сприйняті суспільством – це питання залишається відкритим. Зважаючи на російську агресію та російські заперечення проти цих законів, можливо, що опір суспільства буде меншим, ніж він був би ще кілька років тому. Водночас, скориставшись політичною можливістю і прийнявши закони, які загрожують дослідникам історії, карають за публічне інакомислення та відбілюють історичні факти під вивіскою позбавлення країни від комуністичної тоталітарної спадщини – українські законодавці зроблять погану послугу перспективам демократизації та справжньої декомунізації України.

Список використаної літератури

1. *Володимир Яворський: Аналіз закону про заборону комуністичних символів. // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи — 01.05.15.*
2. *Юрій Латуш. Заборонений комунізм — недозаборонений нацизм — не заборонений фашизм. // Historians.in.ua — 11.05.2015.*
3. *База назв вулиць усіх міст та більшості селищ Донецької області, Excel (оновлена на 15.09.2015)*

4. *Результати декомунізації у Донецькій області у 2015—2016, pdf (станом на 01.05.2016)*
5. *До 100 років початку становлення комуністичного тоталітаризму УІНП нагадав про його "здобутки". <http://www.istpravda.com.ua/>. Історична правда. 2017-11-07. Процитовано 7 листопада 2017.*
6. *Сергій Громенко (2017-11-07). Великая Октябрьская социалистическая контрреволюция. <https://petrimazera.com/>. Петро та Мазера. Процитовано 7 листопада 2017..*
7. *Гурик М. Шляхи та умови подолання тоталітарної спадщини в історичній пам'яті українського народу / М. І. Гурик // Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 22 листопада 2016 року). – Тернопіль: ТОКІППО, 2016. – с. 36-38.16.*
8. *Гурик М. Історична пам'ять // Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів: «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с. – С. 125-126.*
9. *Гурик М. Історична пам'ять // Новітня політична лексика (неологізми, оказіологізми та інші новотвори): Енциклопед. словник-довідник / За заг. Редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М. – Львів: «Новий Світ-2000», 2015. – 490 с. – С. 164 - 165.*
10. *Гончарук, Т. В. Ментально-філософські засади національного буття, їх детермінуючий вплив на суспільні процеси [Текст] / Т. В. Гончарук // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 44-71*
11. *Шумка М, Гончарук Т. Національно-культурна ідентичність як маркер модернізованого українського суспільства // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. – Л.: УБС НБУ, 2013. – 722с. – С. 391-399.*
12. *9. Гурик, М. І. Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації. / М. І. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик, М. Л. Шумка, В. Я. Томахів [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 90-113.*
13. 10. [Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті \[Електронний ресурс\] / М. І. Гурик // Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2016. - Вип. 11. - С. 26-29.](#)